

blad

Praktijken van Muzische Professionalisering
Jaarboek lectoraat Kunst en Professionalisering 2015-2016

blad

Praktijken van Muzische Professionalisering

Jaarboek lectoraat Kunst en Professionalisering 2015-2016

Inhoudsopgave

4 Inleiding Hanke Drop

- 1**
Docent als maker
- 16 'I can see a woman crying
(Weeping Woman)'
Til Groenendijk
- 30 De scheppende, virtueuze
kunstdocent
Myrthe Nagtzaam
- 40 Plaats, maken en lichaam:
hoe ik tot muzisch coachen
kwam
Esther Bos
- 50 Gevleugeld raken
Annemiek Vera
- 60 Verbinden
Nelly van der Geest
- 70 Wanneer is er vrije ruimte nodig?
Corrie Nagtegaal
- 74 Lieve begeleider
Brechtje Wedman

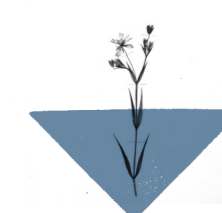
- 2**
Connecting Conversations
- 84 Reflectie, conclusie,
aanbeveling
Annemarie Maas
- 92 Tekening met toelichting;
Maken, Delen, Vertellen,
Spelen
Arwen van Putten en
Marlies Dorigo
- 100 Connecting Conversations
Bart van Rosmalen

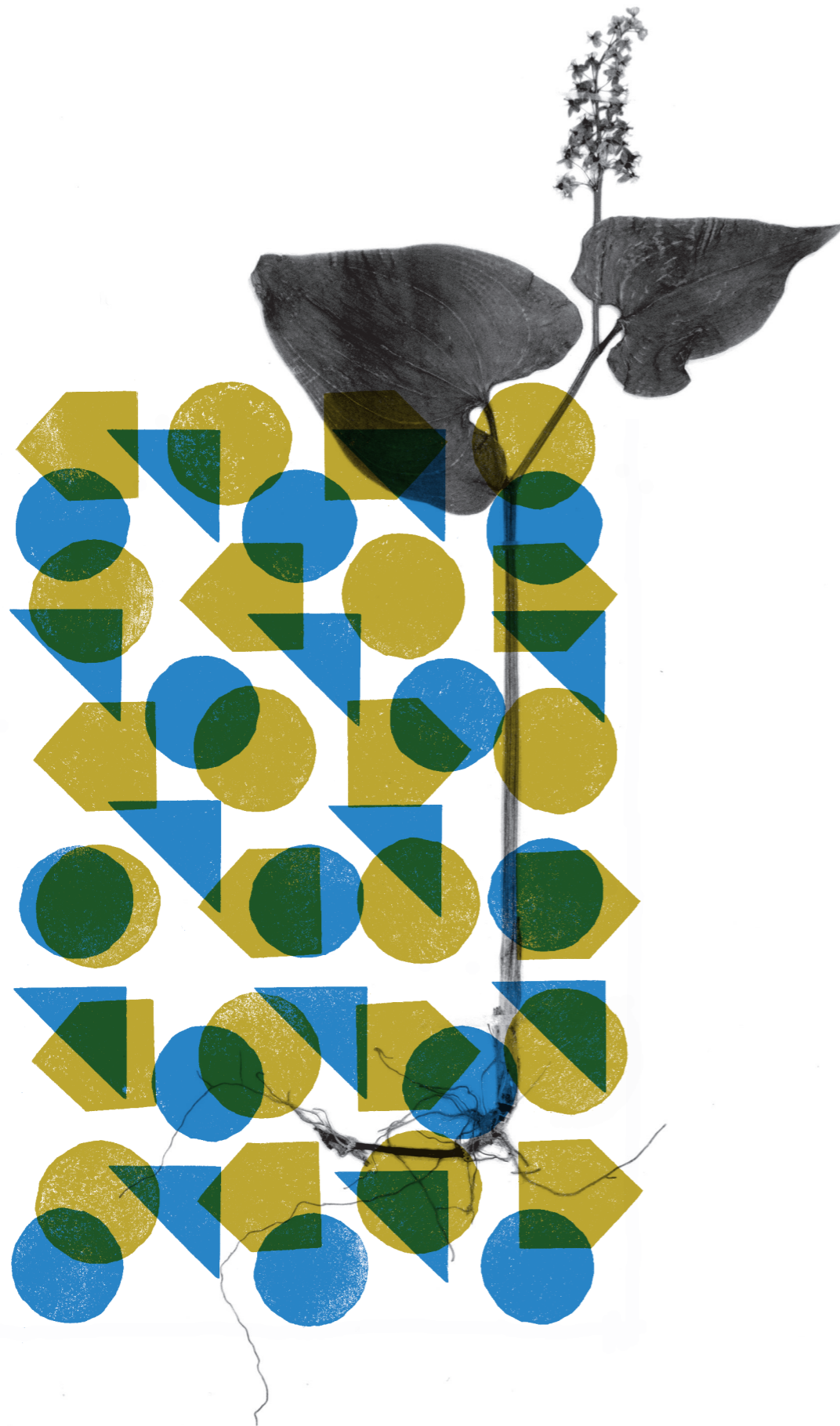

- 3**
Performatief Onderzoek
- 112 Op weg naar Performatief
Onderzoek
Falk Hübner
- 126 De speler als maker
Euwe de Jong
- 136 Sta me toe je mee
te nemen
Jochem Naafs
- 146 Beste Ruud
Anouk Saleming
- 154 Verzamelen
Carolien Oostveen

- 4**
**Professionals,
leiderschap en
organisaties**
- 162 Muze, work in process
Marjorieke Glaudemans
- 172 Ik speel, ik word gespeeld
Peter Rombouts
- 184 Expressief belichamen,
meerstemmigheid en de
Zoektocht naar het Ware Zelf
Elisabeth Bogaard
- 198 Vervoering
Bart van Rosmalen
- 212 Staging leadership
Godfried IJsseling
- 218 Aanspreken van eigen
kunstenaarschap
Carolien Oostveen
- 230 DNA moet je *doen*
Annelies Hoogcarspel
- 244 Playgrounds
Carolien Oostveen

Anouk Saleming

Utrecht, juni 2016

Beste Ruud¹,
 Afgelopen najaar hebben wij elkaar ontmoet op een avond over stilte en verbinding in het Maitland Theater in Driebergen. Een avond die we doorbrachten met Sacha Kluvers², Bart van Rosmalen en Annelies Hoogcarspel.³ Niet iedereen kende elkaar en voordat we ons aan elkaar voorstelden, waren we een kwartier stil. Ik herinner me je jas met lange panden waarmee je de trap af kwam. Het had zo een scène uit een film kunnen zijn. Ik had gegoogled en gelezen over je. Een indrukwekkende staat van dienst. Dus ja, ik was nerveus. Maar in dit kwartier begon de stilte met vertellen.

¹ Ruud Kaulingfreks (filosoof en socioloog) is universitair hoofddocent organisatietheorie aan de Universiteit voor Humanistiek, Utrecht [noot van de redactie]

² Sacha Kluvers werkt als senior trainer bij de Baak [noot van de redactie]

³ Annelies Hoogcarspel is praktijkonderzoeker van het lectoraat Kunst en Professionalisering en werkt als beleidsmedewerker bij de Hogeschool Arnhem Nijmegen (HAN) [noot van de redactie]

...

Niks zeggen

Nog even niks zeggen

Sst

Dit moment

Houd vast

Houd het nog even zo vast

We doden de aanrollende tijd

We doden de naderende woorden

En we begraven ze diep onder de grond

Naast elkaar

Als voer voor de wormen

Het was niet meer nodig om daarna nog te vertellen wie we waren of wat we deden. Het ontroerde mij dat jij pas helemaal aan het einde van de avond Annelies vroeg hoe ze heette. Het was gewoonweg niet belangrijk, omdat er iets anders voor in de plaats gekomen was. Niet het verhaal wat we altijd afdraaien (wie we zijn, hoe we heten, wat we doen) werd verteld, maar een nieuw verhaal. We speelden die avond als gelijken. We lazen samen uit 'Verroeren' van Beckett. We maakten samen een theatrale dialoog met alleen de taal van ons lichaam. Ik had het gevoel je 'te kennen', terwijl ik niet meer van je wist dan wat ik op internet had gevonden. Ik was geraakt door de stem van Beckett, die samenviel met de onze. We deelden grote thema's en emoties door met elkaar in een opvoering te staan. En de vorm van die voortdurende opvoering waarin wij de spelers waren, hielp me om 'de stilte' te verdiepen en te onderzoeken. We deelden al spelend onze fascinatie voor de stilte. Jij gaf me een nieuw inzicht. Waar ik als schrijver steeds gezocht had naar de stilte tussen de woorden, merkte jij op dat de stilte ook in de woorden kon zitten.

De stilte in de woorden.

Zo had ik het als schrijver nog niet bekeken. Het was alsof je met die opmerking mij die avond in beweging hebt gezet. Alsof in mijn onderzoek naar stilte een extra laag werd aangeboord. Alsof de woorden waar ik als schrijver voortdurend naar zoek, ineens bestaansrecht kregen.

...

Wij hebben vleugels

Kijk maar

En vingers

Om in de drukte van de stad altijd naar

de sterren te kunnen wijzen

Om in het kippenvel op onze huid altijd de

weg naar huis te kunnen lezen

En om soms de middelste op te kunnen

steken en te zeggen:

Wij durven alles

...

Jaren geleden ben ik zelf van de spelvloer afgestapt. Ik kon het verlangen om gezien te worden niet delen met medespelers om me heen. Ik was liever onzichtbaar. Mijn motivatie om te spelen in het theater was niet om zelf gezien te worden, maar om het gesprek te voeren met de toeschouwers tijdens en na de voorstelling. Het theater is de plek om te kunnen delen, omdat de toeschouwers in levende lijve voor je zitten. Ik vond dat de focus op hen zou moeten liggen. Niet op mezelf. Ik stapte van de vloer af en ging schrijven. Ik voelde me minder bekeken met het stuk papier tussen mij en de toeschouwer in. Alsof de woorden die ik schrijf mijn plek innemen, het verhaal van de toeschouwer wordt en niet langer enkel van mij is. Dat wat mij raakt, via de woorden, de toeschouwer kan raken. Dat er via mijn werk echt contact ontstaat. Ik verdwijn en tegelijkertijd ben ik dan pas helemaal

mezelf. Damiaan Denys had het in Zomergasten (2015) over: "jezelf verliezen, zonder jezelf te verliezen".

In het boek *Muzische professionalisering* schrijft Bart over 'vertellen, spelen, maken en delen'. Vier begrippen die ik als toneel-schrijver goed herken. Ik probeer in mijn werk als schrijver te "bezingen wat er toe doet". Ik probeer mensen een stem te geven die anders niet gehoord wordt; vaak zijn dat mensen uit andere culturen dan de blanke/westerse. Bart schrijft in zijn boek over de 'ik-en-mijn-werk-scène' en hoe dat verhaal de neiging heeft in zichzelf vast te lopen als er geen inspiratie van buiten komt. Ik denk aan de mensen die dagelijks worden geconfronteerd met iets soortgelijks, namelijk de 'ik-en-mijn-afkomst-scène'. Omdat er nooit naar een ander verhaal wordt gevraagd. Door via mijn ambacht 'het schrijven' deze verhalen op te voeren, zorg ik er voor dat ze worden gehoord. Nieuwe of tot dan toe onzichtbare verhalen hoop ik zo een podium te geven.

Ook in het werk met mijn collega's valt het me op hoe sommige verhalen zich steeds weer lijken op te dringen. Het lijkt dat de vertellers keer op keer hetzelfde verhaal kwijt moeten, omdat ze misschien te weinig worden gehoord. Tot frustratie van de vertellers, maar ook van de toehoorders. Er is alles behalve sprake van verbinding. De vertellers gaan nog harder roepen, de toehoorders gaan nog minder luisteren. Ook een 'frustratie'-verhaal loopt in zichzelf vast als er geen impuls van buiten komt. Collega's uitdagen om dit gesprek te voeren in een meer muzische vorm stuitte op weerstand. Spelen bleek binnen de theaterwereld onder sommige collega's een vloekwoord. Dat mochten de studenten doen in de spellen, maar niet collega's onderling.

Ik vroeg me af hoe ik mijn collega's weer in beweging kon krijgen. Hoe ik met collega's dezelfde ongedwongenheid kan vinden als ik met jou heb ervaren op de avond in het Maitland theater. En hoe collega's het theater weer konden bezien als de plek waar het gesprek misschien wel echter is dan in het leven er buiten.

...

Ik weet best dat dichterbij

dan huid niet kan

Ik weet best dat alles een grens heeft

en dat woorden afstand groter kunnen

maken

Jaag ik je weg?

...

Zeven jaar lang zat ik in het artistieke team van jongerentheater Nultwintig in Amsterdam. Ik was net afgestudeerd als docent drama en studeerde verder op de schrijfopleiding. In de eerste spelgroep die ik les gaf, zat een jongen die als vluchteling naar Nederland was gekomen. Hij had vier jaar lang als straatkind in Moskou geleefd. Deze jongen leerde mij dat je een les niet geeft, maar maakt. Hij was jonger dan ik, maar had in zijn leven zoveel meer meegemaakt. Ik had minstens zoveel van hem te leren als hij van mij.

Een les die je geeft, maakt de groep passief. Een les die je maakt, maakt de groep actief. Dat sluit heel erg aan bij wat Bart in zijn boek vertelt over wederkerigheid. En dat we onszelf steeds 'hermaken'. Ook zag ik in deze organisatie hoe het mis liep. Hoe 'het kantoor' waar de subsidies werden aangevraagd en 'de vloer' waar wij met jongeren theater maakten, steeds verder van elkaar verwijderden. Ik begreep niet

waarom de mensen van dat kantoor nooit in de ruimte waren met de jongeren die op de vloer aan het werk waren. Hoe dit altijd twee werelden waren. Hoe de opvoering en het maakproces mijlen ver verwijderd waren van de plek waar het gesprek werd gevoerd. Ik ben daar teleurgesteld weg gegaan. Ik begrijp nu dat ik de wederkerigheid miste. Dat ik slecht functioneer als er een opdracht wordt gegeven vanuit winstbejag en niet vanuit sociaal menselijke gronden. Er was geen sprake van verbinding. En dat is juist waardoor ik zelf zo van de vloer houd. De muzische beleving zelf. Een plek waar het gesprek en de opvoering samen vallen. Waar mensen gelijkwaardig kunnen spelen en delen en daarmee zich misschien zelfs meer met elkaar verbinden dan in de werkelijkheid mogelijk is.

Binnen de opleiding theatre and education gaan er nu twee studierichtingen samen: de docenten en de makers. Ik ben daar zelf een enorm voorstander van, want ik heb nooit het verschil begrepen tussen een docent en een maker. Omdat een docent in mijn ogen per definitie een maker is. Een – in mijn ogen goede – docent maakt zijn les in dialoog met de groep waar hij voor staat. Ook in mijn eigen leven zijn de docenten die dat konden, mij het meest bij gebleven. Ik denk meteen aan de docent Latijn op mijn middelbare school. Zij maakte de les. We gingen letterlijk naar buiten om verhalen te luisteren. Met mooi weer ging het raam open en verplaatste de les zich naar het gras. Er was altijd thee en om de beurt namen we koekjes mee. Dat, begrijp ik nu, was onderdeel van het ergens uit durven breken. En zij verstond de kunst van het vertellen. Zij maakte ons tot medespelers en liet ons de retorica oefenen door het te doen. Er ging geen les voorbij zonder discussie. We waren speler en toeschouwer en we leerden argu-

menteren tussen de madeliefjes met thee en koek. We speelden daar. We begrepen het spel. En we groeiden. Hermaakten onszelf. En dat werd versterkt door de context van de school. Zij doorbrak met haar lesvorm de ‘sleur’ van de dag. Zij haalde het theater het leslokaal binnen. En zij luisterde net zo naar ons als wij naar haar. Ik werd gezien en daardoor kon ik zelf kijken.

Hoe ik keek
en aan jou zag
dat je mij zag
Hoe jij met je blik
mijn lichaam aanreikte
En omgekeerd
Hoe ik met mijn blik
jouw lichaam aanreikte
Ons lichaam
dat nachten lang naast ons in bed had
liggen woelen
dat achter ons aan was geschokt in de
dagen dat we ons naar ons werkt hadden
gesleept
Ons lichaam
dat tenslotte had opgegeven
en van ons af gevallen was
...

Na onze avond over stilte & verbinding heb ik als docent de stilte veel meer toegelaten in mijn lessen. Doordat ik mezelf als maker meer liet raken, kon ik dat weer meer overdragen op mijn studenten. Ik merk dat de studenten die ik les geef andere studenten zijn dan de student die ik zelf was. Deze nieuwe generatie bepaalt zelf wat ze wanneer op televisie ziet. Ze is altijd online. Ze neemt adviezen van een autoriteit niet meer vanzelfsprekend aan. Studenten stellen de vraag: ‘Is dat wel zo?’ Ze creëren een wereld die naar hun pijpen danst. Google

maps brengt hen veilig thuis. Ze onttoveren elk mysterie met een nieuwe app. Ze willen horen wat er wel en wat er niet goed is aan wat ze doen. Het liefst zo concreet mogelijk. Ze willen weten waar ze staan. Ook ten opzichte van anderen. Het liefst willen ze cijfers om zich te kunnen onderscheiden van die ander. Ze willen zich aan iets vast kunnen houden in deze wereld die zo snel verandert dat niemand nog weet hoe die er over tien jaar uit ziet. Het lijkt alsof deze generatie weer nieuwe hokjes maakt. Hokjes om zich veilig in te voelen. Hokjes waar ik zo graag uit wil breken.

Tim Urban schreef in 2013 het artikel: *Why generation Y yuppies are unhappy*.⁴ Hij introduceerde de formule: Happiness = reality – expectations (Geluk = realiteit – verwachtingen). Als de realiteit van iemands leven beter is dan zijn verwachtingen zal diegene gelukkig zijn. Maar als de verwachtingen te hoog zijn, zal diegene ongelukkig zijn. Volgens Tim Urban zijn generatie y-ers, de studenten van nu, ongelukkig omdat ze onrealistische verwachtingen hebben over het leven. Het is de eerste generatie sinds de Tweede Wereldoorlog die het niet beter, maar waarschijnlijk slechter gaat krijgen dan hun ouders. Door de economische crisis zijn ze helemaal niet zeker van een baan na het afstuderen. Maar ze zijn opgevoed door ouders met een veel positiever wereldbeeld. De dromen van deze nieuwe generatie zijn groter en onrealistischer dan de realiteit hen kan bieden. Bovendien lijkt het door de sociale media dat iedere jongere wel ergens in moet uitblinken. Of op zijn minst ‘volgers’ moet hebben of genoeg ‘likes’. Want zonder dat ben je een nobody.

In mijn ogen is deze nieuwe generatie de stilte kwijt geraakt, of wordt er door deze generatie minder ruimte genomen voor de

stilte. De stilte tussen de verschillende hokjes, keuzes, opdrachten, vraagstukken. De stilte om van het één naar het ander te bewegen. Het lijkt alsof ‘tijd nemen’ en ‘twijfelen’ niet meer mogen bestaan in deze wereld waar alles een prijs heeft; elke maand dat je langer studeert, zal je moeten betalen. Ik vraag mij af of ik als docent mee moet bewegen of juist tegen? Moet ik iets van mijn generatie koste wat kost in handen houden, omdat ik het zo waardevol vind, of moet ik loslaten? Moet ik studenten stimuleren om niet altijd mee te gaan in de snelheid die de wereld van ze vraagt? Ik wil studenten opleiden om creatief om te gaan met de veranderende wereld. Om te knokken en door te zetten en niet meteen op te geven als er niet onmiddellijk resultaat is. Om te laten zien dat tijd nemen of vertragen geen falen is. Maar hoe overtuig ik studenten die in mijn ogen vaak snel en makkelijk geboeid willen worden van dat wat voor mij zo belangrijk is?

Ik zette afgelopen jaar een nieuw vak op: playtime. Spellessen op maandagochtenden voor jaar 2 t/m 4 met als doel het onderzoek. Niet de opvoering, maar het opnieuw uitzoeken van wat spel is en betekent, stond centraal in dit vak. Alles mocht. Alles kon. Een vrijplaats om te spelen. Zonder de druk dat je beoordeeld wordt, want het zou niet gaan om resultaat, vergelijking en oordeel. Maar nog voor het vak begonnen was, vroegen studenten zich al hardop af of ze wel gemotiveerd zouden zijn als ze er geen studiepunten voor zouden krijgen. Dat raakte mij. Ik werd er zelfs kwaad van. Waar was het vuur gebleven dat uit zichzelf brandt? De bliksem die in slaat? Doorzettingsvermogen, passie, noodzaak? Ik, in mijn tijd.. En ik hoorde mezelf als een oude vrouw zuchten dat vroeger alles beter was. Wanneer was ik in een oude vrouw veranderd? Wanneer was

⁴ Verscheen in september 2013 op de Huffington Post (online) en werd uitgewerkt door Ellen Dorrestein in haar scriptie *Ik schrijf portretten; een onderzoek naar realistisch theater over generatie y*.

ik gestopt met luisteren? Ik had een oordeel over de nieuwe generatie, terwijl ik gelijkwaardigheid en wederkerigheid zou willen. Ik bedacht me dat ik eerst zelf terug moet naar de stilte. En ik probeer er bewuster mee om te gaan. Letterlijk plek vrij maken voor de stilte. Ook de stilte in dat wat ik zeg.

Laat los
 Laat vallen
 Houd niet krampachtig vast aan wat geweest is
 Hoe meer je vasthoudt,
 hoe minder goed je jezelf kunt dragen
 ...
 Pak je op
 Raap je bij elkaar
 Veeg het zand van je af
 en til jezelf boven alles uit

In de tussentijd ben ik zelf veel gaan schrijven sinds onze Maitland avond. Bart maakte een tekening bij de tekst die ik die avond schreef op de lange rol papier; *'Als geluk een dansje is'*. Hij liet me zijn tekening zien. Dat inspireerde mij tot het schrijven van een gedicht. Dat liet ik Bart lezen. Hij tekende weer. Ik schreef. Zo kwamen we in een soort briefwisseling terecht, waarbij Bart tekende en ik schreef.⁵ Inmiddels zijn we meer dan 60 tekeningen en teksten verder en zijn we bezig deze briefwisseling op de een of andere manier op te voeren. Bart via zijn cello, ik met mijn stem. We weten niet waar we uit gaan komen. Het werken zelf lijkt belangrijker dan de voorstelling die we (inmiddels) maken. Of misschien wordt het een boek. Of een expositie. Of een luister cd. Of...

We waren een keer gast bij een training van 'Zin in werk' in Vught. Bart en ik werkten deze avond aan ons 'project' en hielden een soort open repetitie. De teksten, de tekeningen en de muziek bleken een goed middel te zijn om met elkaar in gesprek te gaan. De toeschouwers waren zelf in training en met eigen vraagstukken bezig. Ze vertelden dat ons werk daar zo goed bij aansloot. Ze deelden hun vragen en ideeën en aan het einde van de avond was er geen onderscheid meer tussen ons, de uitvoerders, en hen, de toeschouwers. Wij werden net zo goed toeschouwers van hen.

Ruud, ik schreef je deze brief om mijn eigen gedachten op papier te zetten. Ergens vergat ik waarom ik dit alles aan jou schreef, omdat ik misschien ook aan mezelf heb geschreven. Maar in alles wat ik denk en schrijf kom ik steeds terug bij die avond in Maitland. En bij je opmerking dat de stilte ook in de woorden kan zitten. Ik realiseer me dat de gedichten die ik schreef eigenlijk een zoektocht zijn naar de stilte. De stilte in de woorden. Ik realiseer me dat dit pas het begin is. Dat ik nu met collega's en studenten kan delen wat ik zelf gevonden heb. Dat ik met anderen verder kan zoeken. Studenten verleiden om met een onbekende een briefwisseling vanuit verschillende kunstdisciplines te beginnen bijvoorbeeld. In mijn lessen het vertellen, het spelen, het maken en het delen belangrijk blijven maken. Of zoals Annemarie Maas het aan mij verwoordde: de stilte toelaten om de lichte delen boven te laten drijven en de zware delen te laten zinken om zo de zaken in de kern duidelijk te kunnen maken.

⁵ Bart verwijst hier ook naar in *Vervoering* in dit Jaarboek.

...
 Ik tel af
 Bij nul suizen twee stenen over het water
 De jouwe en de mijne
 Het water rimpelt
 Onze last zakt met een plons
 naar de bodem
 Jij zingt de opmaat van een lied
 en ik heb zin om te vliegeren

Ik wil je bedanken voor de inspirerende ontmoeting, Ruud. Het lukt me steeds meer om de stilte, mijn stilte, tot klinken te brengen.

Warme groet,
 Anouk

